

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.6.7>

УДК 332.3:338.3

С. В. Бреус,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та маркетингу,

Європейський університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0624-0219>

С. В. Хомич,

аспірант, Європейський університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5452-0477>

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРОПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

S. Breus,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of
Management and Marketing, European University, Kyiv, Ukraine*

S. Khomych,

Postgraduate student, European University, Kyiv, Ukraine

THE MAIN ASPECTS OF DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM- SIZED AGRIBUSINESS ENTERPRISE

Стаття присвячена аналізу ключових аспектів розвитку малих та середніх агропідприємств в Україні. Вона охоплює історичну перспективу з

моменту здобуття незалежності України, описує еволюцію аграрного сектору, впровадження новітніх технологій та державну підтримку галузі. Особлива увага приділяється змінам, викликаним повномасштабним вторгненням росії у 2022 році, що кардинально змінили умови функціонування агропідприємств. Розглядаються стратегії виживання та адаптації підприємств до нових реалій, включаючи імпортозаміщення та експортну діяльність через міжнародні угоди. Аналізується вплив політичної нестабільності, змін у кліматичних умовах та економічних коливаннях на аграрний бізнес. Стаття наголошує на необхідності інтегрованих підходів до підтримки агропідприємств з боку держави, наукових установ і міжнародних організацій для забезпечення їх стійкості та розвитку.

The article is dedicated to analyzing the key aspects of the small and medium-sized agricultural enterprises development in Ukraine. It covers the historical perspective since Ukraine gained independence, describes the evolution of the agricultural sector, the cutting-edge technologies implementation and government support for the industry. The article provides a detailed examination of agricultural activities in the Kherson region during the pre-war year and what happened after February 24, 2022. Special attention is given to the changes prompted by the full-scale invasion by Russia in 2022, which drastically altered the operating conditions for agricultural enterprises. The strategies for the survival and adaptation of enterprises to the new realities, including import substitution and export activities through international agreements, are examined. The decision by the Cabinet of Ministers of Ukraine to grant funds for the creation or development of greenhouse farming is also considered. It is shown how financing such projects helps to some extent to maintain the viability of small settlements, as small and medium-sized agricultural enterprises are often located in rural areas. The article also describes the reasons that drive agricultural enterprises, especially small ones, to operate in a semi-official or completely

unofficial status. It highlights the negative consequences of such activities for Ukraine's economy. This article analyzes how crucial the implementation of modern agricultural technologies is for increasing efficiency and reducing losses in the contemporary agricultural sector. The impact of adequate state regulatory, informational, marketing, personnel, scientific-technical, and moral-psychological support on the activities of small and medium-sized agricultural enterprises is demonstrated. The political instability influence, changes in climate conditions, and economic fluctuations on the agricultural business is analyzed. The article emphasizes the need for integrated approaches to supporting agricultural enterprises by the government, scientific institutions, and international organizations to ensure their stability and development.

Ключові слова: *агронідприємства, малий та середній бізнес, аграрний сектор України, державна підтримка, міжнародні угоди, імпортозаміщення, інновації в аграрному секторі, вплив війни, стабільність агронідприємств, експорт агропродукції.*

Keywords: *agricultural enterprises, small and medium-sized business, Ukrainian agricultural sector, government support, international agreements, import substitution, innovations in the agricultural sector, impact of war, stability of agricultural enterprises, export of agricultural products.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Від самого здобуття Україною незалежності сільське господарство поступово розвивалося. Зростала кількість культур, що вирощувалися в Україні. Україна стала диверсифікувати свої аграрні культури, вирощуючи не лише, як склалося історично, традиційні зернові культури, такі як пшениця, ячмінь і кукурудза, але й овочі, фрукти, ягоди та інші культури. Продовж років Покращувалась

якість обробітку ґрунту, що стало можливим завдяки впровадженню новітніх агротехнологій, механізації та використанню якісних добрив та захисту рослин. Хоч і повільно, але влада поступово впроваджувала реформи для стимулювання розвитку аграрного сектору, підтримки сільських господарств та забезпечення їх доступом до ринків, як внутрішніх, так і зовнішніх. Також зростала зацікавленість інвесторів в українське сільське господарство, що сприяло модернізації галузі, підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Сільське господарство поступово переставало вважатися відсталою галуззю. Також важливого значення стали набувати ініціативи пов'язані з екологічним землеробством, спрямовані на збереження родючості ґрунтів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, що відбулося 24 лютому 2022 року, ситуація у сільському господарстві кардинально змінилась. Висока динаміка заснування та закриття агропідприємств часто розглядається як індикатор економічного розвитку. Проте, така ситуація може свідчити про проблеми у секторі, такі як жорстка конкуренція, недостатній рівень підприємницьких навичок, невірна оцінка ринкових умов, а також про недоліки в державній політиці регуляції бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження В. Борисової, П. Борщевського, П. Скрипчука, П. Веденичева, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, І. Лукінова, Л. Новаковського, О. Онищенко, Б. Пасхавера, М. Ромащенко, В. Трегобчука та інших вчених присвячені аналізу аграрного природокористування, зокрема раціональному використанню осушуваних та зрошуваних земель, а також розробці механізмів і інструментів для забезпечення безпеки аграрного виробництва. Основна увага у цих працях приділяється соціально-економічній ефективності використання ресурсного потенціалу агросектору, економічним аспектам використання та охорони земельних ресурсів, необхідності проведення агрохімічної паспортизації,

екологічного аудиту сільськогосподарських угідь та застосування пільг для стимулювання впровадження природоохоронних та ресурсозберігаючих технологій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз основних факторів та умов, які впливають на розвиток і стабільність малих та середніх аграрних підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державна підтримка малого та середнього агробізнесу поділяється на прямі та непрямі заходи впливу. Прямі заходи включають такі ініціативи як надання податкових пільг, алокація державних коштів для фінансування інвестиційних проектів та передача в користування державного майна.

Непряма підтримка здійснюється через стимулювання діяльності великих корпорацій, банків, страхових компаній, а також через залучення інфраструктурних елементів, таких як навчальні центри, бізнес-інкубатори, технопарки, що сприяють розвитку малого та середнього бізнесу. Також до непрямих форм підтримки відносять виділення субвенцій і дотацій регіональним та муніципальним органам, як винагорода за розвиток агропідприємництва у їх територіях [12].

Малі та середні агропідприємства стикаються з рядом викликів, які впливають на їх стабільність та розвиток:

- Високий рівень ризику та нестабільність доходів, що великою мірою залежать від політичної ситуації та змін у законодавстві;
- Обмежені можливості фінансування та труднощі у залученні кредитів, особливо на довгострокову перспективу через високу ймовірність ризиків;
- Проблеми з ефективним використанням основних фондів та їх оновленням;
- Значна залежність від державної підтримки, конкуренції з великими компаніями, а також від умов діяльності в даній галузі;

— Часті випадки банкрутства серед малих агрофірм [1].

Проте, попри зазначені недоліки, малі та середні агропідприємства відіграють ключову роль у вирішенні низки соціально-економічних завдань:

— Гарантують реалізацію конституційних прав громадян на здійснення підприємницької діяльності;

— Сприяють зайнятості населення, включаючи інтеграцію соціально вразливих груп у економічний процес, що сприяє формуванню "середнього класу";

— Стабілізують ринок, формуючи стабільне джерело доходів для державного бюджету, що є фундаментом для соціально-економічного розвитку [1].

Забезпечення належної державної нормативно-правової, інформаційної, маркетингової, кадрової, науково-технічної та морально-психологічної підтримки дозволить малим та середнім агропідприємствам ефективно вирішувати такі важливі питання, як безробіття, соціальна напруга, брак робочих місць, та забезпечення ринку якісними вітчизняними продуктами.

Міжнародні торговельні угоди та партнерства мають значний вплив на розвиток малого та середнього агробізнесу в Україні, зокрема через відкриття нових можливостей для експорту та стимулювання імпортозаміщення. Угоди про вільну торгівлю (Угода про асоціацію між Україною та ЄС), сприяє зростанню експорту української агропродукції до країн Європейського Союзу завдяки зниженню митних бар'єрів та спрощенню торговельних процедур. Це не тільки збільшує доходи українських агровиробників, але й мотивує їх до впровадження європейських стандартів якості та безпеки продукції.

З іншого боку, євроінтеграція відкриває шляхи для технологічного розвитку і модернізації агропромислового сектору через доступ до новітніх агротехнологій, машин та обладнання, що може бути імпортоване з ЄС на сприятливих умовах. Це також забезпечує можливості для імпортозаміщення,

оскільки покращення якості вітчизняної продукції може зменшити потребу в імпортних агропродуктах [6].

Участь України в міжнародних аграрних виставках та ярмарках під егідою міжнародних торговельних угод також підвищує впізнаваність українських брендів на світовому ринку, що допомагає малим та середнім виробникам розширювати географію своїх експортних операцій. Таке розширення сприяє не тільки збільшенню експортних доходів, але й стимулює внутрішню конкуренцію та інновації.

Проте, розширення міжнародної діяльності відбувається на фоні серйозних внутрішніх викликів, викликаних військовим конфліктом.

Воєнний конфлікт призвів до значних змін, у системі обробітку земель, що формувалась десятиліттями. Як повідомляє The New York Times з посиланням на дані Інституту вивчення війни, на початок 2023 року, в під владою окупантів перебувало 487 км², значна частина цих територій, це землі які використовувалися в сільському господарстві [12]. Пошкодженню, а часто повного знищення, зазнали інфраструктура та засоби виробництва, були встановлені факти вивезення сільгосптехніки на територію рф, так і факти пошкодження і знищення як окремої техніки, так і цілих майнових комплексів. Непрямі втрати аграрного сектору України в дослідженні «Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення» оцінюються в \$69,8 млрд. Якщо зупинитися на вирощуванні овочів, то у 2022 році в Україні врожай скоротився на 24,4% порівняно з 2021 роком, що становить втрати в 2,4 млн тон продукції, з них половина – це томати. Збір помідорів зменшився вдвічі, оскільки їх переважно вирощували в Херсонській області, звідки до початку великої війни походило четверта частина українських томатів [7].

Якщо розглянути детальніше Херсонську область у 2021 році, у передвоєнний рік, то згідно даних Державної служби статистики України (держстат) ця область займала провідне місце у вирощуванні багатьох видів

овочів. Область посідала перше місце у виробництві баклажанів (39,6%), кавунів (33,5%), помідорів (27,7%) та перцю (25%).

Такі високі показники є результатом використання сучасних, стійких до багатьох хвороб і високоврожайних сортів та сприятливих природних умов області. Херсонщина відзначалася унікальним кліматом і ґрунтовими ресурсами, що сприяли вирощуванню цих культур за відкритим методом. Це, в свою чергу, значно скорочувало витрати на виробництво, оскільки не потребувалося інвестувати в дорогівартісні теплиці та інші агротехнічні засоби. Сприятливі погодні умови, які є характерними для регіону, дозволяли фермерам здійснювати ефективне вирощування овочів без використання спеціалізованого устаткування, забезпечуючи високу якість продукції і збільшуючи врожай. Такий підхід не тільки забезпечував економічну вигоду для місцевих фермерів, але й підтримував сталий розвиток аграрного сектору області [9].

Варто відзначити, що аналогічні сприятливі умови для вирощування овочевих культур були характерні і для Миколаївської та Запорізької областей.

Через відносно невелику собівартість вирощування вищеназваних культур, не було сенсу для збільшення об'ємів вирощування цих овочів у інших областях, де клімат не такий сприятливий.

24 лютого все змінило. Навіть у тій місцевості, що не потрапила під окупацію і де виробничі потужності (системи зрошування, склади, тепличні комплекси і ін.) не були знищені, дана діяльність або була повністю зупинена або зазнала значного скорочення. Значний негативний вплив також має, як зовнішня так і внутрішня міграція населення, з територій, на яких раніше вирощували основний об'єм багатьох видів овочів.

Це в свою чергу викликало цілий ряд проблем які виникли поступово одна за іншою. Скорочення вирощування цілого ряду овочів в південних областях України, призвело до невідворотного їх дефіциту на ринку України.

Невідворотний дефіцит цих овочів призвів до зростання цін на них, що в свою чергу вплинуло на споживчу активність населення та змусило бізнес-сектор шукати альтернативні шляхи [13].

За даними «Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ)», через тимчасову окупацію певних регіонів півдня країни, зокрема Херсонської та Запорізької областей, де активно вирощуються овочі виникла необхідність зростання імпорту традиційних для України овочів. Відсутність можливості забезпечити інші регіони призвела до дефіциту, який місцеві фермери не могли компенсувати. Для забезпечення українських споживачів необхідним асортиментом овочів довелося збільшувати обсяги імпорту.

Цікавою виглядає ситуація, що Україна за результатами 2022 року імпортувала 415,4 тис. т овочів різного виду, що на 2% менше аналогічного показника минулого року. Водночас імпорт овочів у грошовому вимірі виріс на 41% і становив \$352,3 млн. Потрібно також взяти до уваги, що на кінець жовтня 2022 року різниця між кількістю українців, що виїхали та повернулись з-за кордону за становила 2 179 821 осіб. Загалом з лютого по серпень поточного року з країни виїхало 9,3 мільйони людей, повернулося — 7,4 мільйонів українців [15]. На кінець січня 2024 року за даними Центру економічної стратегії (ЦЕС) за кордоном через війну перебуває 4,9 млн українців [14]. Відповідно мала б зменшитися кількість овочів в натуральному вигляді необхідних для забезпечення населення.

Таке значне зростання грошового виміру в порівнянні з натуральним зумовлено як зміною структури постачань, так і світовим зростанням цін на овочі. «Війна, яку розпочала росія на території України, призвела до суттєвої зміни структури імпортних постачань. Якщо в 2021 році основу імпорту складала картопля (42% загального обсягу імпорту), помідори (24%) та огірки (6%), то в 2022 році це цибуля (25%), помідори (24%) та морква (13%). Значно зросли імпортні постачання моркви (в 10,7 разів — до 53,9 тис. т), цибулі (в 4,6 разів —

до 105,5 тис. т), капусти (в 2,7 разів — до 51,6 тис. т). Водночас імпорт картоплі скоротився на 92% — до 13,9 тис. т», — констатують експерти УКАБ [8].

Ринок томатів в Україні до війни наповнюється переважно продукцією вітчизняного виробництва. Разом з тим, через зменшення посадкових площ під культуру, і у мирні роки, на ринку томатів в Україні з'являється все більше імпортової продукції, переважно із Туреччини. Проблемою є також те, що у зв'язку зі здешевленням вартості гривні по відношенню до долара чи євро, значна частина імпорту була невисокої якості. І якщо до 2018 року зменшення площі відкритого ґрунту під томати компенсувалося зростанням в тепличному секторі, то в 2019 році площі теплиць також скоротилися до показника 2017-го, однак у 2020 р. теплична галузь почала дещо відновлюватись і впроваджувати енергоефективні сучасні технології, будувати теплиці з високим потенціалом продуктивності [11]. Але проблемою було те, що цей ріст був повільний.

Все вищезгадане стало причиною для прийняття Кабінетом міністрів України ряду рішень, для насичення насамперед внутрішнього ринку овочевою продукцією, а в подальшому — вихід на ринки інших країн.

В першу чергу мова іде про прийняття рішення про надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства відповідно до Порядку надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року № 738 [4].

Відповідно до умов цього гранту, можливе його надання у трьох варіантах. Для будівництва теплиць 0,4 - 0,6 гектара — можна отримати 2 млн. гривень державного гранту, 0,8 - 1,2 гектара - 3,5 млн. гривень і 1,6 - 2,4 гектара - 7 млн. гривень.

Гранти надаються на будівництво 1000 модульних теплиць у розмірі до 70 відсотків вартості проекту будівництва модульної теплиці, але не більше 7 млн. гривень та за умови фінансування коштами отримувача (власними

та/або кредитними) різниці між вартістю проекту будівництва модульної теплиці, зазначеною у заяві, та обсягом гранту. Частка співфінансування отримувача має становити не менше 30 відсотків вартості проекту будівництва модульної теплиці, зазначеної у заяві.

Варто зазначити, що отримувачами гранту можуть бути як юридичні особи, кінцевими бенефіціарними власниками яких є громадяни України (крім юридичних осіб комунальної форми власності та суб'єктів господарювання державного сектору економіки) так і фізичні особи-підприємці. Ця умова має ще одну позитивну сторону [3].

Багато дрібних і навіть середніх господарств, що обробляють кілька гектарів землі, функціонують у напівофіційному або і зовсім неофіційному статусі.

Це часто обумовлено різноманітними причинами.

— Формальність, офіційне оформлення, ведення господарства вимагає значних витрат часу, грошей та адміністративних ресурсів. Для дрібних сільськогосподарських виробників ці витрати можуть бути надто великими порівняно з обсягом виробництва і прибутку.

— Низький рівень розуміння переваг легального бізнесу та досить часта відсутність підтримки зі сторони органів місцевої влади також ускладнюють офіційне функціонування господарств.

— Складність та надмірна бюрократія часто відлякує підприємців від оформлення своєї діяльності, адже вони бояться податкових перевірок, штрафів та інших адміністративних санкцій [5].

Така ситуація має ряд негативних наслідків. Господарства, які працюють у неофіційному статусі, часто стикаються з проблемами доступу до кредитних ресурсів, ринків збуту та нових технологій. Зазвичай, якщо виробник с/г продукції не має офіційного оформлення, то він обмежений у можливості співпраці з великими мережевими магазинами. Для співпраці з такими мережами потрібний цілий ряд документів, що показує, як

походження, так і якість та безпеку вирощених овочів. Відсутність офіційного статусу «відрізає» господарства від участі у державних замовленнях. Наприклад постачання харчових продуктів в школи, актуальна у наш час участь у проведенні закупок військовими структурами тощо.

Крім того, це призводить до відсутності контролю використання хімічних засобів і взагалі експлуатації земельного фонду, а також до зниження якості продукції.

Відсутність контролю за використанням хімічних засобів у сільському господарстві може мати серйозні наслідки для навколишнього середовища, здоров'я людей. Надмірне безконтрольне використання інсектицидів, фунгіцидів, добрив та інших хімічних засобів - може призвести до забруднення ґрунту, водних ресурсів та повітря. Це може мати негативний вплив на рослини, тварин і мікроорганізми, які є важливими для екосистем. Але це несе небезпеку не лише навколишньому середовищу. Неправильне використання хімічних засобів може спричинити забруднення продуктів харчування різними токсичними речовинами, що може впливати на здоров'я людей, включаючи ризик розвитку хронічних захворювань, алергій та інших проблем. Часте використання пестицидів може спричинити розвиток резистентності шкідників до них. Це може призвести до необхідності використання ще більш потужних хімічних засобів або до збільшення витрат на боротьбу з шкідниками. Велика частина цих проблем мала б значно менший вплив, якщо б діяльність даних господарств носила офіційний характер [13].

Робота незареєстрованих фермерів також не приносить користі державі, так як державі, в особі органів податкових контролю невідомо про існування подібних господарств, то податкових відрахувань вони не сплачують.

Отримувач зобов'язується створити робочі місця та працевлаштувати на них осіб на повну тривалість робочого дня із встановленням заробітної плати таким особам у розмірі, не меншому ніж встановлений законодавством

мінімальний розмір заробітної плати, що підтверджується сплатою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за заробітною платою, нарахованою особам, з якими трудові договори було укладено протягом відповідного строку, у розмірі, не меншому, ніж розмір єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, розрахований з мінімальної заробітної плати [3].

Згідно даних, що публікувалися Національним банком України, планується, що рівень безробіття в Україні поступово знижуватиметься: з 19% у 2023 році до 16,2% – 12,2% у 2024–2026 роках [9]. Водночас безробіття залишатиметься вищим за природний рівень через негативний вплив наслідків війни. Воєнні дії знищують інфраструктуру та підприємства, що призводить до великої кількості втрат робочих місць. Навіть якщо інфраструктура залишається недоторканою, війна призводить до зменшення попиту на товари та послуги, що також може призвести до скорочення робочих місць.

Але такий позитивний прогноз, незважаючи навіть на велику кількість факторів, що можуть нести негативний вплив на його реалістичність, є більш характерним для міст. В селах зазвичай ситуація не є такою оптимістичною. Проблема безробіття в сільських районах має глибокі соціальні та економічні наслідки для громад. Перш за все, вона призводить до відсутності економічних можливостей для мешканців сіл, що може призвести до зростання бідності та соціальної вразливості. Крім того, безробіття в селах веде до зменшення населення та занепаду інфраструктури, оскільки молоді люди виїжджають у пошуках роботи та кращих умов проживання. Це впливає на соціальний склад та розвиток сільських громад, роблячи їх нежиттєздатними. Особливо гостро така проблема загрожувє віддаленим від міст невеликим селам. Це фактично їх знищує, коли жити в таких селах залишаються тільки люди пенсійного віку [14].

Фінансуючи подібні проекти, держава певною мірою допомагає зберегти життєздатність таких населених пунктів, так як часто подібні господарства розміщені у сільській місцевості. Маючи можливість заробити зарплату у себе в селі, люди не будуть змушені шукати кращого життя у місті. Це дозволить зберегти робочу силу та інтелектуальний потенціал у сільській місцевості. Звичайно проблему безробіття в селах і подальше їх зникнення, такі точкові рішення не вирішать, для цього необхідні більш комплексні і масштабні рішення. Але певний позитивний вплив має бути незаперечний [6].

Окремо варто зазначити про активне введення технологічних інновацій у роботу агропідприємств малого і середнього бізнесу.

Впровадження сучасних агротехнологій є критично важливим для підвищення ефективності та зменшення втрат у сучасному аграрному секторі. Зокрема, технології точного землеробства, які включають в себе використання ГІС (геоінформаційних систем) та GPS (глобальних систем позиціонування), забезпечують оптимізацію внесення добрив, поливу та обробки земель, дозволяючи тим самим зменшити витрати на ресурси і збільшити врожайність без додаткового навантаження на довкілля [13].

Використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для моніторингу полів дозволяє аграріям оперативно отримувати дані про стан культур на великих площах. БПЛА можуть виконувати зйомку в різних спектрах, що допомагає виявляти захворювання рослин, необхідність у додатковому зволоженні або обробці пестицидами на ранніх стадіях, що забезпечує можливість швидко реагувати на проблеми, зменшувати втрати урожаю та оптимізувати використання агрохімікатів.

Розвиток роботизованих систем для збору врожаю відкриває не менш значні перспективи для агропідприємств. Автоматизовані машини можуть працювати цілодобово, зменшуючи потребу в людській праці та знижуючи час збору врожаю. Це особливо важливо в умовах високої змінності

кліматичних умов, коли вікно для збору урожаю може бути обмеженим, особливо у ситуації воєнного стану. Роботи можуть забезпечити більш дбайливий обіг з культурами, знижуючи механічні пошкодження і тим самим покращуючи якість продукції [10].

Звичайно, це все відобразиться на значних капіталовкладеннях, проте призведе до підвищення ефективності роботи агропідприємства.

Також нам важливо виділити декілька ключових аспектів, які можуть суттєво впливати на їхню діяльність. Виділимо три основних, серед яких політична нестабільність, зростання цін на ресурси та зміна клімату.

Найбільшим з ризиків для аграрного сектору в сьогоденні є політична нестабільність. Повномасштабне вторгнення росії в Україну, зміни керівників урядів, законодавчих ініціатив, а також внутрішні та міжнародні конфлікти призводять до перерв у постачанні, змін у законодавстві та регуляторному середовищі, що, в свою чергу, робить планування та прогнозування діяльності агропідприємств вкрай складними [2].

Вартість насіння, добрив, пального та інших виробничих ресурсів істотно варіюється в залежності від світових ринкових тенденцій, що може негативно позначитися на маржі прибутку агропідприємств. Високі витрати ставлять під загрозу рентабельність, особливо для невеликих виробників, які не мають можливості диверсифікувати свою діяльність.

Зміни кліматичних умов впливають на продуктивність сільськогосподарських угідь, збільшуючи ризики пов'язані з нестабільністю врожаїв, посухою, затопленнями та іншими природними катастрофами. Адаптація до цих умов вимагає значних інвестицій в нові технології та методи обробітку землі, що може бути занадто витратним для малих та середніх підприємств.

Згадані виклики та ризики вимагають від урядів та міжнародних організацій розробки цілеспрямованих програм підтримки та заходів, що сприятимуть стійкості та розвитку малих та середніх агропідприємств,

забезпечуючи їх здатність адаптуватися до змінюваних умов і продовжувати вносити значний вклад у економіку [13].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.
Аналіз розвитку малих та середніх агропідприємств в Україні виявляє низку значущих змін та викликів, з якими вони стикаються у своєму постійному розвитку. З моменту здобуття незалежності, українське аграрне господарство пройшло шлях від поступової модернізації до пристосування до сучасних вимог ринку з використанням новітніх агротехнологій. Важливу роль відіграють ініціативи державної підтримки, які сприяють стабілізації та розвитку сільського господарства через прямі та непрямі заходи.

Міжнародні торговельні угоди відкрили нові можливості для експорту та імпортозаміщення, що сприяє розширенню ринків і підвищенню конкурентоспроможності української агропродукції. Зокрема, ефекти євроінтеграції та впровадження стандартів ЄС позитивно впливають на якість продукції, її безпеку та екологічність.

Проте, серйозними викликами залишаються політична нестабільність, зміни клімату та високі коливання цін на ресурси, що впливають на виробничі витрати та загальну стабільність аграрного сектору. Наслідки військових дій внесли свої корективи в господарювання, викликаючи перерозподіл ринкових можливостей та втрату значних аграрних територій, що спричинило зменшення врожаїв і посилення залежності від імпорту.

Для подолання цих викликів потрібна згуртована робота уряду, наукових установ та аграрного бізнесу з метою розробки та впровадження комплексних програм адаптації до змінюваних умов і забезпечення сталого розвитку агросектору. Це включає інвестиції в наукові дослідження, розробку інноваційних технологій, створення мотиваційних механізмів для залучення молоді до аграрної діяльності та підтримку експортної діяльності. Також критично важливим є забезпечення правової та економічної безпеки

для фермерів, щоб мінімізувати ризики і збільшити їхню готовність до інновацій і розширення діяльності на зовнішніх ринках.

Література

1. Безугла Л.С. Державна підтримка малого та середнього бізнесу за допомогою організаційно-маркетингових заходів. Ефективна економіка. 2014. № 8.
2. Гудім Ю.А. Особливості зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах малого, середнього та крупного агробізнесу : кваліфікаційна робота бакалавра спеціальності 073 "Менеджмент" / наук. керівник Є.В. Маказан. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 58 с.
3. Деякі питання надання грантів бізнесу. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n360> (дата звернення: 01. 05. 2024)
4. Деякі питання реалізації Порядку надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року № 738. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0802-22#Text> (дата звернення: 01. 05. 2024)
5. Застрожнікова І.В. Підвищення ефективності державного регулювання сільського господарства України : дис. канд. наук з держ. упр. К., 2011. 187 с.
6. Застрожнікова І.В. Шляхи удосконалення державного регулювання сільського господарства України. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія "Наукові розвідки з державного та муніципального управління". Вип. 1/2013. Державне управління та місцеве самоврядування. К. : ВПЦ АМУ, 2013. С. 121-135.
7. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (дата звернення: 10. 05. 2024)
8. Імпорт овочів в Україну: змінилася структура і зросли витрати. Режим доступу: <https://agroportal.ua/news/ukraina/import-ovochiv-v-ukrajinu-zminilasya-struktura-ta-zrosli-vitrati> (дата звернення: 07. 05. 2024)

9. Інфляція залишатиметься помірною, а економіка відновлюватиметься – Інфляційний звіт НБУ. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyniy-zvit-nbu> (дата звернення: 01. 05. 2024)

10. Кадирус І.Г., Безугла Л.С. Теоретичні аспекти маркетингових інновацій в агропромисловій системі. Ефективна економіка. 2014. № 3.

11. Овочі та овочеві продукти: географія продажів, імпортери, обсяг експорту і виробництва. Режим доступу: <https://kurkul.com/spetsproekty/1188-ovochi-ta-ovochevi-produkti-geografiya-prodajiv-importeri-obsyag-eksportu-i-virobnitstva> (дата звернення: 10. 05. 2024)

12. Росіяни цього року змогли окупувати територію меншу за площу Києва, - NYT. Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/rosiyani-cogo-roku-zmogli-okupuvati-teritoriyu-menshu-za-ploshchu-kiyeva-nyt-12408060.html> (дата звернення: 07. 05. 2024)

13. Судук О.Ю. Особливості функціонування українських фермерських господарств у воєнний час. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2023. С. 188-195.

14. Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження. Режим доступу: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/ (дата звернення: 07. 05. 2024)

15. Хто більше: скільки українців насправді не повернулись додому через війну? Режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/ukrainians-coming-back> (дата звернення: 11. 05. 2024)

16. Хто завойовує позиції в Україні? Цього року ніхто. Режим доступу: <https://www.nytimes.com/interactive/2023/09/28/world/europe/russia-ukraine-war-map-front-line.html> (дата звернення: 10. 05. 2024)

References

1. Bezuhla, L.S. (2014), “State support for small and medium-sized businesses through organizational and marketing measures”, *Effective Economy*,

[Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3479> (Accessed 10 May 2024).

2. Hudim, Yu.A. (2023), “Features of foreign economic activity in small, medium, and large agribusiness enterprises”, Bachelor's thesis in Management Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution “Some issues of granting business grants”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n360> (Accessed 01 May 2024)

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution “Some issues of implementing the Procedure for granting grants for the creation or development of greenhouse farming”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0802-22#Text> (Accessed 01 May 2024)

5. Zastrozhnikova, I.V. (2011) “Increasing the efficiency of state regulation of agriculture in Ukraine”, Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, Akademiia munitsypalnoho upravlinnia, Kyiv, Ukraine.

6. Zastrozhnikova, I.V. (2013) “Ways to improve state regulation of agriculture in Ukraine”, Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. Series “Research in Public and Municipal Administration”, vol. 1/2013.

7. The official site of KSE (2024), “Losses, damages, and needs of agriculture due to full-scale invasion”, available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (Accessed 10 May 2024).

8. Agroportal.ua (2024), “Vegetable imports to Ukraine: changes in structure and increased costs”, available at: <https://agroportal.ua/news/ukraina/import-ovochiv-v-ukrajinu-zminilasya-struktura-ta-zrosli-vitrati> (Accessed: 10 May 2024).

9. National Bank of Ukraine (2024), NBU Inflation Report “Inflation will remain moderate, and the economy will recover”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyniy-zvit-nbu> (Accessed: 10 May 2024).

10. Kadyrus, I.G. and Bezuhla, L.S. (2014), “Theoretical aspects of marketing innovations in the agro-industrial system”, *Effective Economy*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3387> (Accessed 10 May 2024).

11. Kurkul (2024), “Vegetables and vegetable products: sales geography, importers, export and production volume”, available at: <https://kurkul.com/spetsproekty/1188-ovochi-ta-ovochevi-produkti-geografiya-prodajiv-importeri-obsyag-eksportu-i-virobnitstva> (Accessed: 10 May 2024).

12. Ukrainian Independent News Agency (2024) “Russians this year managed to capture an area smaller than the area of Kyiv”, available at: <https://www.unian.ua/war/rosiyani-cogo-roku-zmogli-okupuvati-teritoriyu-menshu-za-ploshchu-kiyeva-nyt-12408060.html> (Accessed: 10 May 2024).

13. Suduk, O.Yu. (2023), “Features of functioning of Ukrainian farms in wartime”, *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*, [Online], vol. 4, available at: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/issue/view/91> (Accessed: 10 May 2024).

14. Centre for economic strategy (2024), “Ukrainian refugees. Future abroad and plans to return. Third wave of research”, available at: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/ (Accessed: 7 May 2024).

15. Opendatabot (2022), “Who more: how many Ukrainians really haven't returned home because of the war?”, available at: <https://opendatabot.ua/analytics/ukrainians-coming-back> (Accessed: 11 May 2024).

16. The New York Times (2023), “Who’s Gaining Ground in Ukraine? This Year, No One”, available at: <https://www.nytimes.com/interactive/2023/09/28/world/europe/russia-ukraine-war-map-front-line.html> (Accessed: 10 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 24.05.2024 р.